

mücadelesinde kurma sürecinde, giderek başvurduğu bilişsel haritalardan biri de "komplo teorileri"dir. *Kurtlar Vadisi*'nden *Metal Fırtına*'ya değin uzanan izlek, komplo anlatılarının öznerin şizofrenik yarılmasından üstesinden gelinmesine hizmet ettiğini gösterirken, bu metinlerin yaygın tüketiminin de sadece "orta sınıfların" proto-Faşist tepkileri olarak kavranmaması gerektiğine işaret etmektedir. "Bu anlatılar....muhtelif siyasal tercihlerce kendilerine minimal bir bilişsel haritalama sunduğu için temellük edilebilen birer yüzer gösteren olarak işlerler -bunu yalnızca sağcı popülizmde ve fundamentalizmde değil, liberal merkezde de...ve solcu eğilimlerde de görebiliriz" (432). Büyük kentlerin duvarlarına ve ilan panolarına yakın zamanlarda çiziktirilen "DTÖ" yazıları ile "Aydınlık" vb. yayınlar arasındaki büyük ortaklaşalık "Büyük Öteki"nin inşası, komplo teorileri ve bu söylemleri besleyen her türlü erkek egemen ve ırkçı basmakalıp yargıların her daim dolaşımında tutulmasıdır. Erkek egemen cinsiyet rejiminin muhafazasında ve iktidarsızlaştırılmasına karşı mücadelede farklı özne tasarımlarının söylemleri ve eylemleri kesişebilmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de *Kurtlar-Vadisi-Irak*'ta gıdıklanan özne(ler)in suretlerini nasıl görebiliriz? Bu özneler, bu medya metnini kendi gündelik yaşam gerçeklerini anlamlandırmakta ve durum tanımlarını inşa etmekte nasıl kullanılmaktadır? Bu medya metni ile bireyin farklı toplumsal-siyasal ve ekonomik tecrübeleri alımlama ediminde birbirine nasıl tutturulmaktadır? Bu medya metni erkek egemen cinsiyet rejiminde hangi özne suretlerine "fallusun gücünü" ve bunun imlediği "iktidar" sözde geri iade etmektedir? İşte bu ve benzeri sorular nedeni ile, bu filmin izleme pratiklerini "mercek altına" almak gereklidir ve bu sorulara verilebilecek olası yanıtlar, eleştirel medya pedagojisinin gelişimini destekleyebilecektir.

Kaynakça

- Giroux, Henry A. (2002). *Breaking in to the Movies: Film and the Culture of Politics*. Malden: Blackwell.
- Zizek, Slavoj (2005). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*. Çev. Şamil Can. Ankara: Epos.

Kitap Eleştirileri

Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri

Richard Sennett (2005 - 1. basım 2002)

Çeviri: Barış Yıldırım.

İstanbul: Ayrıntı. 171 sayfa.

Oğuzhan Taş

Küresel birikim düzeninde yeni bir gelişim aşamasına geçişi imleyen "esnekleşme", kapitalizmin değişen niteliğinin toplumsal sonuçları üzerine yeni tartışmalar başlatmıştır. "Örgütsüz kapitalizm", "post-fordizm" ve "sınıf-sonrası toplum" gibi kavramsallaştırmalar "esneklik" çerçevesinde şekillenmeye başlayan yeni kapitalizmi tanımlama çabalarının sonucudur. Benzer sorulardan yola çıkan bu kavramsallaştırmaların ortak çıkarımı, kapitalizmin artık "esneklik" çerçevesinde örgütlenmeye başladığı ve üretimin planlanmasında açığa çıkan yeni dinamiklerin önemli sosyo-kültürel ve politik sonuçlar doğuracağı şeklindedir.

Kumar'a göre (65) esasen 1960'lı yıllarda gelişmeye başlayan örgütsüz kapitalizm, ekonomik girişimlerin ulus-devlet çerçevesinde yoğunlaşması, merkezileşmesi ve düzenlenmesi, Fordist ve Taylorist çizgilerde kitlesel üretim gibi temel görünümünün çoğunu değişikliğe uğratmıştır. Esnekliğin temel bir görünüm olarak ortaya çıktığı örgütsüz kapitalizmin, sistemin tümüyle çözülüp dağılması, düzensizleşmesi anlamına gelmediğini vurgulayan Kumar, kapitalizmin yeni ilkeler etrafında sistematik olarak yapılandırıldığı bu yeni evrenin, sistemin doğasında barındırdığı istikrarsızlık ve huzursuzluğu aşırılaştırarak kültürel ve politik alanda nitel değişimlere yol açtığını düşünür (66-67). Ancak esnekliğin, Fordizmin ilkelerini aşındırma bağlamında içkin bir parçalamalı/bölme eğilimi taşıdığını gözardı etmemek gerekir. Bu eğilime odaklanan "Yeni Zamanlar" projesinin temel tezi, Fordizmden Post-Fordizme geçişin özünün, ileri kapitalist toplumlardaki artan bölünmüşlük, farklılaşma ve parçalanma olduğudur. Projenin öncülerinden Hall

ve Jacques (16), Post-Fordizme ana özelliğini kazandıran gelişmenin seri üretime dayalı bant sisteminin, "esnek uzmanlaşma"ya evrilmesi gibi ekonomik bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte tıpkı Fordizm'in ekonomik bir örgütlenmenin ötesinde bütün yaşam alanını temsil etmesi gibi Post-Fordizmi de çok daha geniş toplumsal ve kültürel gelişmeleri karşılayacak biçimde düşünürler.

20. yüzyılda fordist üretim ve planlamayı, ekonomik sistemin ötesinde toplumsal yapının bütününe yayılan bir gelişme olarak ele alan en etkileyici çalışmalardan biri Gramsci'nin "Amerikanizm ve Fordizm" (1931) başlıklı yazısıydı. Gramsci'ye göre (aktaran Harvey, 1997: 148) Fordizm, hiç görülmemiş bir süratle, yeni tip bir işçi ve yeni tip bir insan yaratmanın yolu olmuş; yalnızca üretimi planlamamış aynı zamanda bireyi de tanımlamıştır (Kumar, 2004: 68). Bu nedenle, çalışma yöntemleri belirli bir yaşama, düşünme ve hayatı hissetme tarzından koparılamaz niteliktedir. Fordist sistemin çalışma sürecine ilişkin bir tipoloji önererek işçilerin zaman ve mekân deneyimleri, duygu yapıları ve yaşam biçimleri üzerinde kurduğu hâkimiyetin yerini günümüzde esneklik devralmaktadır. O halde, esnek üretim tarzının getirdiği "network" girişimi gibi yeni yapılanmalar, üretim sürecinde artan enformatikleşme, esnek uzmanlaşma ve yeni çalışma pratikleri genel olarak işin toplumsal anlamını ve mikro düzeyde çalışanların yaşam anlatılarını nasıl şekillendirmektedir? Sennett çalışmasında, esnekliğin izini hem genel ekonomik ve örgütsel süreçler hem de çalışanla-

rının deneyimleri üzerinden sürerek bu soruyu yanıtlamaya çalışır.

Sennett'e göre de, "esnek kapitalizm" sözüyle nitelenen sistem, bildiğimiz bir olgunun yeni bir varyasyonundan ibaret değildir. Esneklik, katı bürokrasi biçimlerini ve rutinin zararlarını eleştirerek, işçilerden seri hareket etmelerini, her an değişime hazır olmalarını, sürekli risk almalarını, düzenlemelere ve formel prosedürlere giderek daha az bağımlı kalmalarını talep eder (9). Yeni düzen, endüstriyel kapitalizmin katı biçimlerini eleştirerek, esnekliğin insanlara kendi yaşamlarını şekillendirmede daha fazla özgürlük tanıdığını söylese de, yürürlükten kaldırılmış kuralların yerine yeni kontrol biçimleri geçirmektedir. Sennett'e göre, esnekliğin yarattığı belirsizlik ve risk ortamı, bireyin yaşam boyu takip edebileceği bütünlüklü ve tutarlı bir rota çizmesini önler. Yeni kontrol biçimlerinin karmaşıklığı nedeniyle yeni kapitalizm okunması oldukça zorlu bir iktidar rejimidir (10). Özellikle kendimizin de bir parçası olduğu esneklik sürecinin karakter üzerindeki etkileri son derece kafa karıştırıcıdır.

Sennett'in karakter tanımı, öznelarası ilişkilerdeki etik boyuta ve duygusal deneyimlerimizin uzun vadeli sonuçlarına, başka bir deyişle toplumsal etkileşim içinde kalıcı değerlere tutunarak bireysel yaşantımıza yön verebilme tutarlılığına ağırlık verir. Sennett şunları sorar:

Oldukça sabırsız olan ve mevcut ana odaklanan bir toplumda, hangi özelliğimizin kalıcı bir değer taşıdığına nasıl karar verebiliriz?

Her zaman kısa vadeye kilitlenmiş bir ekonomide nasıl uzun vadeli hedeflere sahip olabiliriz? Her an parçalanmış ve sürekli olarak yeniden şekillendirilen kurumlarda, karşılıklı sadakat ve bağlılık nasıl sürdürülebilir? (11).

Bu nedenle esneklik, kalcılığa ve uzun vadeli planlara dönük olumsuzlamasıyla karakter üzerinde bir denetim kurmaktadır.

Günümüz kapitalizminin ayırt edici niteliklerinden biri çalışma zamanını organize etme konusunda getirilen yeni biçimlerdir. Sözleşmeli ve dönemlik istihdama dayanan modern kurumsal yapılar, bürokrasi katmanlarını azaltmaya ve daha esnek organizasyonlar haline gelmeye çabalamaktadır. Artık organizasyonlar birer piramit değil, *network* olarak düşünülmektedir (22). Eriksson'a göre (308), enformasyon teknolojileri etrafında şekillenen yeni tekno-ekonomik paradigma, ekonominin yeniden organizasyonunda *network* anlayışının geliştirilmesi için kavramsal bir evren oluşturmuştur. Esnek *network* modeli, işletme alanındaki yeniden yapılanma için, katı, yüksek maliyetli ve hantal olarak görülen hiyerarşik modele alternatif getirmiştir. Küresel pazar ortamında işletmeler artık basit anlamda bir şirket örgütlenmesi değil, farklı "aktörler" ve "faktörler" arasındaki bir proje yaratma süreci olarak düşünülmektedir.

Enformasyon teknolojileri, geleneksel emek silsilesinde görülen yavaş ve kesintili iletişimin değişmesini sağlayarak organizasyonların esnekleşmesinde anahtar rolü oynamıştır. Örneğin Manuel Castells'in analizleri, esnekliğe dayalı bir ekonominin temel bileş-

ni olan "enformatikleşme"nin emek süreçleri üzerinde bir tür dağılma etkisi yarattığını ortaya koymuştur: "Emek, performansı itibarıyla bütünlüğünü yitirmiş, örgütlenmesi itibarıyla parçalanmış, varoluşu itibarıyla çeşitlilik gösterir hale gelmiş, kolektif eylem itibarıyla bölünmüştür" (628-629). Bu anlamda esneklik, yalnızca işliğin örgütlenmesini değil, emek süreçlerini de yeniden düzenler. Yeni yönetim kitaplarında hemen yankısını bulan *network* tipi şirketler, işyeri demokrasisi gibi kavramlar, yeni bir mekânsal örgütlenmenin göstergeleri iken; bölünmüş vardiyalar, herkese işini gösteren listeler, *part-time* ya da şartlı sözleşmelerle işin günlük ve haftalık devirlere bağlanması (Murray, 1995: 57-58) zamanın idaresine dayalı tahakküm kurmanın yeni yollarına dönüşmüştür.

Daniel Bell'e göre, zamanın idaresi sanayi sonrası toplumun kilit noktasıdır (aktaran Murray, 1995: 58). Bell'in bu sözleri, Sennett'in alıntılıdığı "Uzun Vade Yok" sloganının da hedefini ortaya koyar. Çünkü "an" a odaklanma, güveni, sadakati ve karşılıklı bağlılığı aşındıran bir ilkedir. Modern kurumların kısa vadeli çerçevesi, insanın zorlu bir görev üstlendiğinde çevresindekilerin desteğini hissetmek gibi yoğun güven deneyimlerinin olgunlaşmasını kısıtlar (23). Sennett'e göre, kısa vadede yaşayan bir toplumda, ne kalıcı toplumsal ilişkiler sürdürülebilir ne de "kısa epizotlardan ve fragmanlardan oluşan bir toplumda" bireysel bir kimlik anlatısı geliştirilebilir. Bu nedenle, yeni kapitalizmin zaman boyutu, insanın karakteri ile bu karakterin süregiden bir anlatıya dönüş-

mesini engelleyen çılgın zaman deneyimi arasında bir çatışma yaratmakta, kendisi de bu çatışmanın oluşturduğu belirsizlikten beslenmektedir. Yazara göre, hiçbir korkunç tarihi felaket olmaksızın gelişen bu belirsizlik, kapitalizmin gündelik işleyişine sinmiş durumdadır: Artık istikrarsızlık normal durumdur (30).

Sanayi kapitalizminin ortaya çıkışından bu yana, "rutin" ve "değişime açık olma" arasında kurulan karşıtlığa yönelik farklı görüşler savunulmuştur. Örneğin Diderot, tek-rara dayalı bir çalışma sürecinin erdemlerini sayarken, Adam Smith işlikteki rutinin, bir tür yabancılaşmaya neden olduğunu öne sürmüştür. Smith karakterin, tarihin öngörülme-yen zikzakları tarafından biçimlendiğini, oysa rutinin hâkimiyetinin kişisel tarihin gelişimine izin vermeyen bir "aynılık" getirdiğini söyler. Ancak bu genellemeyi somutlaştırırken, değişimlere ve risklere açık olan tüccarların karakterlerini olumlar (39). John Stuart Mill'e göre de, esnek davranışlar kişinin özgürlüğünün yolunu açar.

Mill ve Smith'in esneklik üzerindeki vurgusu, Sennett'in görüşlerine zıt gibi görünse de, aslında yazar da belli türde bir esnekliğin karakter için olumlu olduğunu düşünür. Değişime açık olma ve koşullara ayak uydurabilme, özgür eylem için gerekli karakter özellikleridir; insan değişime yeteneği olduğu için özgürdür (48). Ancak hakim esneklik anlayışı özgürlüğe duyulan kişisel arzuya ihanet eder; bürokratik rutine karşı isyan ve esneklik arayışı, özgürleştirmek yerine yeni iktidar ve kontrol yapıları üretir. Peki, ama nasıl?

Sennett'e göre, modern esneklik biçimlerinde gizli olan iktidar sistemi üç öğeden oluşur: kurumların kökten dönüşümü, üretimde esnek uzmanlaşma ve iktidarın merkezileşme olmadan yoğunlaşması (49).

Kurumların dönüşümünün temel özelliği çalışanların zamanla kurdukları ilişkidir. Antropolog Edmund Leach'e göre zamansal değişimi iki biçimde algılarız. İlkinde şeylerin değiştiğini biliriz, ama bunların geçmişle bir süreklilik arz ettiğini hissederiz. Diğerinde ise, olaylar yaşamımızı geri dönülmez biçimde değiştirdiğinden, bir kopuş söz konusudur (49). Diderot'un söylediği anlamda rutin, süreklilik arzeden, ritim ve alışkanlıklara dayalı bir zaman deneyimine örnektir. Esnek dönüşüm ise bugünle geçmiş arasındaki sürekliliği bozmaya yönelmektedir. Sistemin parçalı yapısı ve iç bütünlüğünün olmayışı, yöneticilere değişiklik yapma konusunda büyük bir esneklik tanır (50). Yeni çalışma pratiklerinin çalışma sürecini parçalı bir yapıya büründürmesi ve istihdam politikalarının sözleşme temelli yapısı, geçmişle kurulan bağları son derece uçucu hale getirmektedir. Diğer bir yol da, işgücünü *network* haline gelmiş piyasanın diğer düğümlerinden elde etmektir. Castells'e göre (374), şirket örgütlenmelerinin *network* oluşturma biçimleri, işlerin dışarı verilmesi ya da sözleşmeli olarak başka bir şirkete yaptırılması gibi yollarla, esnek bir uyarlanma çerçevesinde işgücünü dışsallaştırmaktadır.

İkinci olarak, piyasaya daha çeşitli ve hızlı ürün sunmayı sağlayan esnek uzmanlaşma durmak bilmez değişimi kontrol et-

mek yerine ona uyum sağlamayı öğütleyen bir hız ekonomisi yaratır. Bu durumda, piyasadaki talebe yanıt olarak yapılan yenilikler, işçilerden istenen haftalık, hatta günlük görevleri sürekli yeniden tanımlar (Sennett, 2005: 53). Modern iletişim teknolojilerinin hızı da bir şirketin global piyasa verilerine derhal ulaşmasını sağlayarak esnek uzmanlaşmayı mümkün kılar.

Esnek rejimin üçüncü ayağı merkezileşme olmadan yoğunlaşmadır. İlk bakışta çalışanları daha özgür kılıyor gibi görünen merkezileşme, yeni süper-yazılımlarla çok daha sıkı bir masaüstü denetim biçimine dönüşebilmektedir. Sennett'e göre (57-58), merkezileşmeye olanak tanıyan teknolojiler, bir piramidin netliğini taşımayan bir yapıda, üst düzey yöneticilere organizasyonun kapsayıcı bir resmini sunar.

Tüm bu öğelerin en açık biçimde görüldüğü yer esnek zamanlı çalışmadır. İş dünyasının kısa süreli, hıza dayalı planları içinde çalışanlar da kendilerini bu değişime ayak uydurmak zorunda hisseder. Küresel iş dünyasının büyük patronları bu yeniden yapılanmayı girişimci ruhun bir meziyeti olarak kutsamaktadır. Örneğin Bill Gates, "kişinin kendisini belirli bir işe hapsedmek yerine, bir olasılıklar *network*'ünde konumlandırmasını" savunur (64). Kişisel gelişim kitaplarının stratejik düşünümü öğütleyen terimlerinden biriyle ifade edersek, "B planı" sürekli olarak esnek düşünümü dışı vuracak bir görüngü olarak zihinde tutulmalıdır. Sennett'e göre, Bill Gates'in önerdiği uzun süreli bağlılıklardan kaçınma eğilimi, parçalanmaya taham-

mül etmeyi, düzensizlik içinde yaşamayı ve kayboluşun ortasında kalmayı kabul etmeyi gerektirir (65). Bu kabulleniş, yeni kapitalizmin patronları tarafından daha çok kazanmak için girilecek riskler gibi görünse de, oyuna uyum sağlamaya çabalayan sıradan insanlarda karakter aşınmasına yol açmaktadır.

Mesleki kimliklerin zayıflaması bu aşınmanın önemli bir boyutunu oluşturur. Enformatikleşme, üretim sürecindeki verimliliği ve esnekliği artırırken bir yandan da çalışanların işle kurdukları ilişkiyi dönüştürmektedir. Hardt ve Negri (301), günümüzde enformatikleşmenin insan oluşunun yeni bir tarzına işaret ettiğini ve bu yeni tarzın zorunlu olarak emeğin niteliği ve doğasındaki bir değişimi de gerektirdiğini savunur. Yazarlara göre, Fordizmin insanlara fabrikanın hem içinde hem de dışında makine gibi davranmayı öğretmesi gibi bugün de insanlar giderek daha fazla bilgisayar gibi düşünmekte; iletişim teknolojileri emek faaliyetleri açısından merkezi bir hal almaktadır.

Endüstriyel üretim sürecinde teknolojik manipülasyonun artışı, neredeyse üretim çıktılarını hakkında hiçbir pratik bilgiye sahip olmayan işçilerden oluşan, teknolojinin mesleki kimliği zayıflattığı bir ortam yaratmaktadır. Sennett'in çarpıcı örneklendirmesiyle, "fırın işçileri için ekmek artık bilgisayar ekranındaki temsilden ibaret"tir (70). Sennett'in üretimin enformatikleşmesi konusundaki genel görüşü, bir "Luddit" (makine kırıcı) teknoloji karşıtlığını anımsatır gibi görünse de, çarpıcı bir noktaya dikkat çekerek, tekno-

lojinin kullanıcı dostu olmasının ve hiçbir ustalık gerektirmeyecek şekilde tasarlanmasının ekonomik gerekçesini sunar: "Bu makineler şirketin, makinelerin değil işçilerin beceriye sahip olduğu eski günlere kıyasla daha düşük ücretle işçi tutmasını sağlıyor. İşçilerin hepsi daha yüksek formel bilgiye sahip olsa da bu böyle" (74). Çalışma sürecinin basitleşmesi, paradoksal olarak teknolojiyi kullanan işçilerin mesleklerine kayıtsız hale gelmesine yol açmaktadır. Yazara göre, esnek üretime bilgisayarların girmesi, emek sürecinin öz-eleştirelitten operasyonelliğe kayışı nedeniyle işle olan bağı yüzeyselleşir. Yeni kapitalizmde esneklik ve akışkanlığın yüzeyselleşmeyle iç içe geçtiğini düşünen Sennett için bu durum, yalnızca üretimin örgütlenmesine ilişkin basit bir olgu değildir. Yapılan işin karmaşıklığına karşın çalışana yansıyan yüzünün basitliği tıpkı global ürünlerin pazarlanmasında kullanılan basit mesajlara ve cialalı yüzeylere benzer; "onlar da son derece tanıdık ve kullanıcı dostudur" (77). Çalışmayla kurulan ilişkiden yola çıkan yazarın çıkarımları, özdeşünüm krizinin doruklarında olduğumuz bugüne ilişkin bir eleştiriye dönüşür:

Yüzeysellik, 'sınıfsız bir toplum görüntüsü, ortak bir konuşma, giyinme ve hayata bakış biçimi, herkesin eşit görüldüğü ve bu görüntünün oluşturduğu yüzeysel kırabilecek bilgiden yoksun olunan bir durum' yaratmaktadır (78).

Esneklik rejiminin rutine karşı devreye soktuğu kavramlardan biri de "risk almak"tır. Risk artık kitleler tarafından her gün üstlenilmesi gereken bir zorunluluk sek-

lini almıştır. Bu zorunluluk, süreklilik ve istikrara dayanan bir karakter anlayışını her defasında "yeniden başlama" baskısına maruz bırakır. Sennett'in tanımladığı "modern risk kültürü", hareketsizliği başarısızlık olarak gösterip, sabit kalmayı ölümle eş tutmaktadır. Risk almaktan kaçınmanın beceriksizlikle bir ve aynı olduğu bir durumda önemli olan, riske girilerek ulaşılmak istenen hedefin ne olduğundan çok salt hareketin kendisidir.

Hareket, risk ve hız üzerindeki saplantı, yeni bir değer dizgesinin ve iş etiğinin gelişmesinin de yolunu aralamıştır. Sennett'e göre, bireyin anlık kapasitesine yoğunlaşarak deneyimin önemini en fazla saldırıya uğradığı alan iş etiğidir. Modern iş etiğinin kilit kavramı, özdisipline karşı "elastik beceriler" talep eden "takım çalışması"dır (104). Yeni iş etiği, takım içindeki iletişime ve karşılıklılığa dayanan tipolojisiyle baskı altına almaya dayanmayan yeni bir otorite biçimi türetmiştir. Buna göre, "çalışanlar aslında birbirleriyle rekabet halinde değildir. Hatta işçiler ve patron da birbirine karşı değildir. Aksine, patron, sadece grup sürecine yön veren, bir 'lider'dir artık (...) Yöneten değil sizin tarafınızda olan kişidir" (117).

Laurie Graham'ın "Subaru-Isuzu" şirketine grup süreçleri üzerine yaptığı araştırma, işçilerin ve yönetimin aynı takımında olduğu masalının, bu şirketinin dış dünyayla ilişkilerinde çok işe yaradığını ortaya koymuştur. Şirket bu "aile" masalını, işçi sendikalarına karşı şiddetli direnişi meşru kılmak için kullanmıştır (119-120). Sennett'e göre, ta-

kım çalışmasına dayalı organizasyon biçimi otorite figürünü yok etmektedir. Ancak bu "yok etme", hem yeni bir iktidar üretmeye hem de yöneticilerin kendilerini sorumluluktan azade kılmalarına yaramıştır. Örneğin "AT&T"den bir yönetici işten çıkarmaları şöyle meşrulaştırmıştır: "İnsanlar, hepimizin öyle veya böyle geçici işçiler olduğunu anlamalı. Hepimiz zaman ve mekânın kurbanlarıyız" (120). Sennett'e göre, böyle bir savunma, sürecin sorumlu öznesi olarak "değişim"i göstererek ve herkesin onun "kurban"ı olduğunu ilan ederek, sorumluluktan kurtulmayı sağlamıştır. Ayrıca otoritenin gözlerden uzaklaşması, işçilerin taleplerini dillendirebilmelerinin öntünde de engel yaratmaktadır. Herkesin eşit olduğu bir grupta memnuniyetsizliğin dile getirilmesi, kolaylıkla grubun işbirliğini tehdit eden bir "oyunbozanlık"a dönüşebilir. Bu nedenle otoritenin yokluğu, iktidar kurmanın "esnek" bir yoludur.

Bu türden bir iktidar oyununun yarattığı karakter tipi Richard Rorty'nin "ironik insan"ını çağırıştır. Kişinin kendi değerini takdir edememesi, daha da önemlisi kendisini ciddiye almaması, ihtiyaçlarını tanımlamasına izin vermeyen olumsal bir karaktere hap solmasına neden olur. Böylece yeni düzenin kültürü kişinin iç bütünlüğünü büyük ölçüde zedeler (122). Sennett'e göre, benliği sürekli bir oluş olarak tanımlayan ve böyle bir durumda bütünlüklü bir anlatı kurmanın olanaksızlığını vurgulayan ya da modern yaşamda "öğelerin bitmek bilmez" rotasyonundan bahseden postmodern yaklaşımlar, günümüzün zaman deneyimini oldukça iyi res-

metmektedir (140-141). Çünkü "kaygan bir benlik ve sürekli oluş halindeki bir kolaj, kısa süreli iş deneyimine, esnek kurumlara ve sürekli risk almaya uygun psikolojik koşullardır" (140). Öyle ise karşımızdaki en önemli sorun, çalışanları sürüklenmeye bırakan bir kapitalizmde yaşam öykülerinin nasıl şekillendirileceğidir. Sennett, modern kapitalizmin başarısızlığa mahkûm ettiği insanların sayısının giderek artmasının, daha geniş bir cemaat duygusunu ve daha güçlü bir karakter hissini gerekli kaldığını savunur. Yeni kapitalizmin hesapta olmayan sonuçlarından biri, yerin değerinin artması ve insanlarda bir cemaat özlemi yaratmış olmasıdır. Sennett için bu harekete geçirici arzu, esnekliğin tahakkümünün farkına vararak direnmenin, kişisel ve kolektif anlatılarımıza sahip çıkmanın bir yolu gibi görünmektedir. Esnekliğin belirsizlikleri, güven ve bağlılık duygusunun yitimi ve kişinin işi aracılığıyla "hayatını çizmemesi", insanları derinliği başka yerlerde aramaya itmiştir (145).

Benlik konusundaki postmodern yaklaşımlar, kopuşu ve kaymaları doğru bir şekilde tasvir etmelerine karşı, paramparça benliklerin iletişiminden söz etmez (151). Sennett için yeni kapitalizmle yüzleşebilecek böyle bir cemaat hala mümkündür. Ancak Sennett'in cemaat üzerindeki vurgusunun "komüniteryanizm"den farklı olduğunu belirtmek gerekir. Komüniteryan yaklaşımdaki cemaat kurgusu, ortak ahlaki değerleri kolektif tutunumun ayrılmaz bir ögesi olarak koyup, gerektiğinde cemaat içindeki farklılıkların ve bireysel özerkliğin kısıtlanabilirli-

ğini savunurken, Sennett farklılığı olumlayarak, cemaati karşılıklı anlama, tanıma (kabul etme) ve güven duyma çerçevesinde ele alır ve Ricouer'e başvurur. Levinas'ın sorumluluk ve kendine karşı dürüstlük anlayışından hareket eden Ricouer, güveni ontolojik bir temele yerleştirmiştir: "Bana güvenen insanlar olduğu için, davranışlarımdan başkalarına karşı sorumluyum... Güvenilir bir insan olmak için, birilerinin bize ihtiyaç duyduğunu bilmemiz şarttır; bize ihtiyaç duyulması için de Öteki'nin bize muhtaç olması gerekir" (153).

Sennett göre, esnek kapitalizmin saldırısı tam da "bana kimin ihtiyaç duyduğu" sorusunu yanıtızsız bırakmaktadır. Kendisine ihtiyaç duyulmadığını hisseden kişi çevresine tepkisiz hale gelir. Çünkü esneklik uygulamaları, insanın önemli ve başkalarına yararlı olduğu duygusunu baltalar (154). Herkesin zaman ve mekanın "kurban"ları olarak sunulduğu bir ortamda insan karakteri zayıf düşer.

Çalışma boyunca karşımıza çıkan karamsar tasvire karşın Sennett'in, kişilerin birbirlerine ihtiyaç duyarak dünyayla bağlantı kurmalarına ve ancak bu şekilde yaşamlarına yön verebilme iradelerine dayanan karakter anlayışı, mücadeleye kapı aralayacak bir var olma/ var kılma imkânını hâla taşımaktadır. En azından yazar, bireysel ve kolektif düzeyde yön kaybı, yalnızlaştırma ve umutsuzluk üreten bir rejimin meşruiyetini uzun süre koruyamayacağı beklentisini canlı tutmaya çalışmaktadır.

Kaynakça

- Castells, Manuel (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Cilt 1: Ağ Toplumunun Yükselişi*. Çev., Ebru Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eriksson, Kai (2005). "On the Ontology of Networks." *Communication and Critical/Cultural Studies* 2(4): 305-323.
- Hall, Stuart ve Martin Jacques (1995). "Giriş." *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Stuart Hall ve Martin Jacques (der.) içinde. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı. 15-25.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri (2002). *İmparatorluk*. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı.
- Harvey, David (1997). *Postmodernliğin Durumu*. Çev., Sungur Savran. İstanbul: Ayrıntı.
- Kumar, Krishan (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Çev., Mehmet Küçük. Ankara: Dost.
- Murray, Robin (1995). "Fordizm ve Post-Fordizm." *Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*. Stuart Hall ve Martin Jacques (der.) içinde. Çev., Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı. 46-62.

Manuel Castells'le Söyleşiler

Manuel Castells-Martin Ince (2006)

Çeviri: Ebru Kılıç.

İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

193 sayfa.

Günseli Bayraktutan Sütcü

Günümüzün ünlü sosyal bilimcilerinden Manuel Castells'i dikkat çekici kılan özelliklerinden en önemlisi çalışmalarına da yansıyan geniş ilgi alanıdır. Castells, kimlik, siyaset, teknoloji, kentsel sorunlar ve kent planlaması, işçi hareketi ve başka pek çok konuda eser vermiş ve hangi konuyu ele alırsa alsın çalışmalarını da bu geniş ilgi alanı ve bunu destekleyen birikimle çerçevelemiştir. Castells'in en çok bilinen ve dünyada 20 dile (Çince, Arapça ve Farsça dahil olmak üzere) çevrilmiş olan ünlü *Enformasyon Çağı* üçlemesinin ilk cildi *Ağ Toplumunun Yükselişi* 2005 yılında, ikinci cildi *Kimliğin Gücü* ise 2006 yılında Türkçe'ye çevrilerek İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları tarafından okuyucuya sunulmuştur. Kimliğin Gücü ile birlikte raflarda yerini alan bir başka çalışma ise okuyucuya "Castells ile birlikte" bu cildi okuma deneyimini sağlamıştır. Söz konusu çalışma gazeteci Martin Ince'nin Castells'le birlikte hazırlanmış olduğu söyleşi kitabı *Manuel Castells'le Söyleşiler*'dir. Kitabın orijinal baskı yılı 2003'tür ve Castells'le 2002'de aralıklarla yapılan söyleşilerden oluşmaktadır. Kitapta ayrıca ayrıntılı bir biyografi kısmı ve Castells'in ilgi alanının ve üretkenliğinin en önemli kanıtını oluşturan geniş bir bibliyografya da bulunmaktadır.

Martin Ince bu kitapta, Castells'in teorik anlamda ilgi duyduğu pek çok konunun pratikte ne anlama geldiğini örnekler üzerinden tartışmak istemiş ve Castells'in diğer çalışmalarına yönelik bir kılavuzdan daha çok güncel sayılabilecek bazı konular hakkında ünlü sosyal bilimcinin görüşlerini almayı hedeflemiştir.

Kitap toplam sekiz söyleşiden, yani sekiz bölümden oluşuyor. Bölümlerin birincisi, "Manuel Castells: Hayatı ve Çalışmaları" başlığını taşıyor. Bu bölümde temel olarak Castells'in üretimine yansıyan akademik çeşitliliğin nedenlerini öğreniyor ve akademik yaşantısının kimi zaman sürgünleri de kapsayan öyküsünü dinliyoruz. Bu söyleşi bir yandan bir bilim insanının nasıl şekillendiğini anlatan bir öyküye dönüştürken; bir yandan da akademiye yakın okuyucular için çeşitli özdeşimsel yansımaları mümkün kılan bir ayna haline geliyor. Bu bölüm özellikle "akademia"nın kimi değer ve geleneklerinin evrenselliği üzerine düşünmek ve söyleşiye devam etmek için yararlı bir giriş sağlıyor.

İkinci bölüm, "Yenilik/ Yeni Teknoloji, İnternet, Biyoteknoloji, ve Hatta Nanoteknoloji" başlıklı söyleşiden oluşuyor. Bu bölümde kimi kez yeni teknolojinin iş yaşamına etkileri tartışılıyor; kimi kez de bu yeni teknolojilerin toplumsal ve kültürel yapılarla karşılaştığında oluşabilecek ve hâlihazırda olmuş etkilerinden bahsediliyor. Castells bu söyleşide Silikon Vadisi'nden, üniversitelere, hackerlardan, Nokia ve Linux'un kaynağı Finlandi-